

**Подшивалкіна Валентина Іванівна**

доктор соціологічних наук, професор,  
завідувач кафедри соціальної і прикладної психології  
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

## ТЕХНОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ОЦІНКИ, РОЗВИТКУ ТА РОЗКРИТТЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ

У статті розглядаються проблеми використання технологічного підходу для оцінки, розвитку й розкриття потенціалу особистості. Представлені різні моделі оцінки особистісного потенціалу, а також моделі використання психологом психологічних технологій.

**Ключові слова:** психологічна технологія, потенціал особистості, модель оцінки, модель використання технології.

Останні десятиріччя спостерігається зростання інтересу до технологічних проблем у багатьох науках (особливо біології, медицині, соціології та інших) викликаний насамперед тим, що протягом усього ХХ сторіччя питома вага прикладного дослідження наростала, у той же час частка чистої науки відносно скорочувалася. Ця сама тенденція спостерігається у психології, зокрема в індустріальних країнах динаміка чисельності академічних психологів в останні десятиліття виглядає як «плато», у той час як чисельність психологів — практиків зростає по експоненті. І. Є. Сироткіна, Р. Сміт відмічають, що «зі скромної за розмірами академічної університетської дисципліни, якою вона була в попередньому сторіччі, психологія перетворилася в масштабну науково-практичну сферу діяльності й зайняла домінуюче місце в культурі західних суспільств» [3]. Ці тенденції приводять до того, що у сучасній психології все у більший мірі зростають вимоги до психологічного сервісу або до психологічної практики та будуть зростати ще більш інтенсивно у майбутньому [4].

Все це потребує нових поглядів на отримання наукового знання та оновлення наукового психологічного дискурсу. Суспільство починає очікувати від психолога надання таких самих послуг, які воно отримує від спеціалістів інших спеціальностей — інженерів, лікарів, педагогів тощо. В сучасному суспільстві людина все більш орієнтується на новітні технології, що спрямовані на розвиток тіла, окремих психологічних процесів та психологічних якостей, зокрема психотехнології схуднення або збільшення ваги, формування окремих якостей, зокрема комунікативних, лідерських, покращення пам'яті, засвоєння ефективних мнемічних технік, технік швидкого читання та інші. Новітні технології задають нові ритми функціонування, нові етичні образи [2].

Таким чином, мають місце дві загальні тенденції у розвитку психології, а саме її інституалізації (або завоювання позиції в сучасному суспільстві) і професіоналізації, що знаходить своє відображення у розмежуванні на-

укової й практичної психології та у стійкому поділі праці усередині психологічного співтовариства.

Саме професійний поділ праці, особливо активний розвиток психологічної практики, на наш погляд, сприяв формуванню технологічної пізнавальної системи, спрямованої не стільки на пояснення явищ, скільки на пошук ефективних шляхів рішення практичних проблем, на розуміння суті природних процесів з погляду можливого керування та регулювання ними.

Становлення професійного товариства і його диференціація на тих, хто продукує психологічне знання, та тих, хто практикує, сприяло тому, що частіше практикуючі психологи вимушені орієнтуватися на протопсихологічне знання, ніж на психологічні теорії, які пояснюють окремі феномени.

Наука й технологія, незважаючи на багатобічний зв'язок, істотно різняться між собою. Технології як форми здійснення контролю за психологічними феноменами та процесами керування ними можуть як ґрунтуватися, так й не ґрунтуватися на наукових відкриттях, а їхньою метою є задоволення специфічних і достатньо різноманітних потреб людей. У свою чергу наукове відкриття може стати основою для розробки різних і навіть протилежних за своїми завданнями технологій.

Технологічний рівень у психологічній науці являє собою область конструювання різних засобів для рішення психологічних проблем людини, груп, суспільства. Технологічний підхід припускає орієнтацію на збагнення ролі принципів, стандартизації, рецептури, що забезпечують відтворюваність результатів. У загальному виді технологічне пізнання пов'язано з аналізом конкретних повсякденних ситуацій для визначення й організації сил і засобів досягнення деякого результату. Система технологічних знань забезпечує відтворювання одержуваних результатів за умови виконання певної послідовності дій і використання необхідних засобів діяльності.

Технологічна пізнавальна система насамперед орієнтована на пошук алгоритмів у природних процесах з метою керування ними, а також на нормативну оптимальність діяльності.

Одним з ключових принципів психології є принцип розвитку, який був обґрунтований, перш за все, у класичній парадигмі і передбачає природний розвиток людини як індивіду, як виду *Homo sapiens*. Але при цьому ми розуміємо, що технічне та технологічне середовище, зокрема у гуманітарній сфері — педагогіці, культурі, не можуть не впливати на психологічний потенціал людини та умови його розкриття.

Щодо методологічних засад технологічного підходу в психології, то з методологічної точки зору технологічний підхід ґрунтується як на класичній методології, оскільки будь-які перебудови успішні, якщо вони ураховують загальний природний розвиток явища у вигляді закону або закономірності. Разом з тим технологічний підхід базується на постнекласичній або гуманітарній парадигмі, оскільки засвоєння технології відбувається через вивчення, а головне через розуміння текстів, інструкцій, що описують технології. Крім того, технологія повинна бути суб'єктно адекватною і

мати певну цінність для того, хто її впроваджує. У протилежному випадку вона або перекручується за своєю суттю, або не впроваджується зовсім.

У реальній життєдіяльності людини технологічне виступає у двох іпостасях: як певний спосіб діяльності, її система, алгоритм, механізм, і як цілеспрямована діяльність по відтворенню цих алгоритмів, механізмів [1].

Якщо мова йде про потенціал особистості, то для його оцінки, розвитку та реалізації психологу недостатньо знати та використовувати окремі методики, тому що залежно від того, яке саме завдання виконує психолог, створюється система методик, оціночні шкали до них та розробляється просторово-часова система використання цих методик. На відміну від психологічної методики, психологічна технологія не є поліфункціональною, навпроти, вона спрямована на досягнення певної мети та вирішення конкретних завдань, базується на спеціалізованих нормах з тимчасовим обмеженням їхньої дії, на системному використанні декількох методик тощо.

Потреба в технологіях оцінки, розвитку та використання психологічного потенціалу особистості виникає у тих видах психологічної діяльності, для яких:

- важлива послідовність дій і операцій, наприклад батареї тестів для профвідбору повинні враховувати не тільки можливості методик в оцінці тих або інших якостей, але й забезпечувати різноманітність видів тестів для підтримки мотивації та уваги претендентів під час психологічного обстеження;
- існують обмеження у часі як у клієнтів, так й у психолога;
- є постійно діючі, але не рутинні процедури;
- є необхідність у дотриманні однаковості умов для всіх учасників, наприклад, підбір кадрів;
- існують ефективні набори дій і їхні послідовності, що піддаються алгоритмізації;
- потрібна відтворюваність результатів при виконанні послідовності й тривалості дій і при використанні необхідних засобів.

Технології оцінки, розвитку та використання психологічного потенціалу можуть бути, перш за все, спрямовані на оптимізацію процесу оцінки потенціалу особистості для розвитку її індивідуальності; на розвиток тих або інших потенцій людини, які може безпосередньо використовувати психолог сумісно з клієнтом, або клієнт самостійно; на побудову умов для використання психологічного потенціалу (технології роботи з резервом кадрів в організаціях) на побудову умов для використання психологічного потенціалу (технології роботи з резервом кадрів в організаціях).

Що стосується оцінки потенціалу особистості, то існують декілька різних моделей.

Перша з них передбачає якісну класифікацію особливих властивостей потенціалу особистості відносно загальної, генеральної сукупності або досить великої репрезентативної вибірки з неї. Він спрямований на визначення ступеня прояву у особистості типових властивостей і закономірностей, характерних для особистостей деякого типу. Методологічною базою цього підходу служить природнича наукова парадигма.

Другий варіант оціночного підходу до потенціалу особистості, орієнтований на визначення специфічних об'єктів, того унікального, що визначає особливості людини й відрізняє її від представників даного типу. Основу цього підходу становить феноменологічна методологія, що виходить із динамічних уявлень про об'єкт, припускаючи можливість спонтанної активності й мінливості.

Третя модель оцінки — оцінка за еталоном. Цей спосіб припускає наявність моделі належного або потрібного потенціалу особистості, стосовно якого він оцінюється. Норматив може являти собою бажаний стан потенціалу, якийсь його певний ідеал.

Таким чином, основні розходження в підходах до оцінки потенціалу пов'язані з методологічними орієнтаціями фахівців. Якщо з позицій класичної методології можливим стає пошук загальних закономірностей формування потенціалу особистості, то з позицій постнекласичної методології досліджується унікальність потенціалу особистості.

Крім того потенціал особистості можливо оцінювати з чотирьох позицій: соціального значення, зовнішньої результативності, внутрішнього змісту та особистісних сенсів людини. При цьому потенціал людини має прояв у різних функціональних сферах, зокрема у діяльній, комунікативній та пізнавальній [1].

Відзначимо також, що у сучасному суспільстві, що швидко розвивається та переживає кризи, можуть кардинально змінюватися зміст дій і вчинків, норми поведіння, суперечити між собою оцінні системи, засоби їхнього обґрунтування й інтерпретації у різних відособлених сферах життєдіяльності людей (родина, робота, суспільна діяльність), у різноманітних соціальних групах, зокрема етнічних.

Відзначимо також, що використання психологічних технологій може будуватися на основі різних моделей поведінки психологів, кожна з яких має свої сильні й слабкі сторони. Модель технократичного типу орієнтує психолога на неупередженість, опору на факти, запобігання оцінним судженням. Її основа — це природниче-науковий підхід з орієнтацією на наукові методи при недовірі до повсякденного досвіду. У цьому випадку психолог виходить із подання про об'єктивно існуючі найкращі варіанти оцінки, розвитку та розкриття потенціалу людини, що не залежать від суб'єктивних факторів. Такий підхід дозволяє психологу зайняти нейтральну позицію та уникати втягування в систему міжособистісних відносин з клієнтом. У той же час неврахування особистісних особливостей клієнта й системи його відносин з іншими може приводити до недовговічності функціонування такої психологічної технології й поступового її вмирання. Чим «м'якше» технологія, тим більшою мірою вона залежить не тільки від професіоналізму психолога, але й від установок і ставлення до технології клієнта. Тому при використанні відносно простих «твердих» психологічних технологій така позиція психолога може привести до успіху.

Патерналістська модель будується на моральному авторитеті психолога. Основу такої позиції становить вузька психологічна спеціалізація, коли в силу особливої системи знань у якійсь області психолог має істотні пере-

ваги перед клієнтом. Але й патерналістські установки психолога неминуче являють собою щось амбівалентне. З одного боку, патерналізм формує у клієнта почуття залежності, примусовості, а з іншого боку — почуття деякої безпеки, захищеності.

Колегіальна модель поведінки психолога ґрунтується на уявленнях про єдину цільову орієнтацію психолога та клієнта. Цей підхід цілком доречний у ситуації, коли психолог і клієнт є колегами або мають рівний рівень знань. Перевагою такого підходу є висока включеність клієнта, що дозволяє в найбільшій мірі врахувати його специфічні особливості організації. Недоліком цієї моделі виступає те, що її основу становлять уявлення про повну тотожність інтересів психолога та клієнта, що не може служити навіть ідеалом, оскільки різні ролі диктують різні цілі.

Контрактна модель поведінки психолога при використанні психологічних технологій ґрунтується на поділі відповідальності між ним та клієнтом. Така модель взаємин фіксує відповідальність сторін і дозволяє в більшій мірі враховувати особистісні властивості учасників і особливості ситуації.

Таким чином, залежно від цілей, базуючись на різних оціночних моделях, психолог має можливості на основі існуючих психологічних методик розробляти різні психологічні технології оцінки, розвитку та використання потенціалу особистості. Об'єднання потенціалістського та технологічного підходів задає нові можливості та вектори підвищення ефективності діяльності психологів. В майбутньому саме конкуренція різних за своєю ефективністю психологічних технологій поставить питання про оцінку самих психологічних технологій.

### Список використаних джерел

1. Подшивалкина В. И. Социальные технологии: проблемы теории и практики. — К., 1997. — 357 с.
2. Розин В. М. Технологический фактор в развитии и трансформации человека // Мир психологии, 2005, № 1 (41). — С. 84–96.
3. Сироткина И. Е., Смит Р. Психологическое общество // Методология и психология. — 2008. — Т. 3. Вып. 3. — С. 34–51.
4. Seel H. J. The Future Prospects for (Qualitative) Psychology // Forum Qualitative Social Research. — Volume 1, No. 2. — June 2000.

**В. И. Подшивалкина**

д. с. н., профессор,

заведующая кафедрой социальной и прикладной психологии

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова

**ТЕХНОЛОГИЧЕСКИЙ ПОДХОД К ОЦЕНКЕ, РАЗВИТИЮ  
И ИСПОЛЬЗОВАНИЮ ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА  
ЛИЧНОСТИ**

**Резюме**

В статье рассматриваются проблемы использования технологического подхода для оценки, развития и раскрытия потенциала личности. Представлены различные модели оценки личностного потенциала, а также модели поведения психолога при использовании психологических технологий.

**Ключевые слова:** психологическая технология, потенциал личности, модель оценки, модель использования технологии.

**V. Podshyvalkina**

PhD, Full Professor, Head of Social and Applied Psychology Chair

Odessa I. I. Mechnikov National University

**TECHNOLOGICAL APPROACH TO PERSONALITY'S PSYCHOLOGICAL  
POTENTIAL ASSESSMENT, DEVELOPMENT AND EXPOSURE**

**Summary**

In this article problems of technological approach's using for personality's psychological potential assessment, development and exposure are discussed. Different models of assessment for personality's potential and psychologist's models of psychological technologies using are represented.

**Key words:** psychological technology, personality's potential, model of assessment, model of technology using.